ԹԻՒ 349 · Զ · ՏԱՐԻ Է · ՇՐՋԱՆ 1874 · 1 ՅՈՒՆՎԱՐ ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ

Մամլոյ իւրաքանչիւր շրջանը՝ 32 օրինակ է։
Դասարաքրութեան տեղն է Պոլիս, Զինուորի—խան վերի յարկ թիւ 18։
Դուրս երթալիք թերթից փոստային ծախքը առնողին վրայ է։

Շրջանին գինը դահեկան կանխիկ 60
Նախաշրջանը ,, ... 30
Մէկ թիւը՝ փարայ 50
Ծանուցման տողն է դահեկան 2

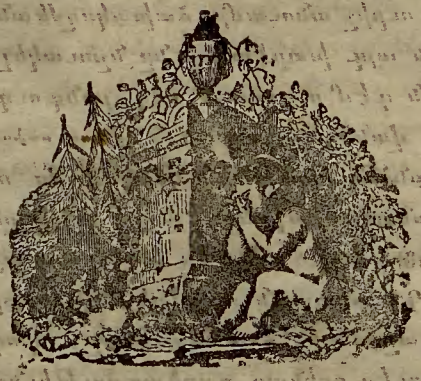

ԻՍԳԱԼԻ ՄԱՀ
1873
ԱՄԻ
ԱՐՁԱՆ ՅԻՇԱՏԱԿԻ
ՄԱՄԼՈՅ

Այս ցաւալի կորուստին վրայ Մամլոյ մտադիր էր սրտառուչ դանդաղանական մը պատրաստել, բայց Այի Վասիլին փայլի-քարեւաներուն հանուած աղմուկներուն անձնանվիրեալ ըլլալով այս գիշեր, զանց ընեաւ. և թողուց որ ընթերցողը մտածեն իր գրելիքը։

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼՍՈՅ ՄԱՄՈՒԼՆ
ԱՌ
ԻԶՄԻՐԻ ՄԱՄՈՒԼՆ
Բ։

Նոյեմբերի թերթիդ մէջ կարդացինք մեզ ուղղած պատասխանիդ։

Ուրախ ենք որ Զախակողմեանց և Աջակողմեանց սկզբանը, նպատակին և այլ հանդամանաց վրայ մեր տուած բացատրութիւնը գոհացուցիչ երեւցեր է ձեզ։ և այս մասին ձեր մտայ շիտիթը փարատեր է։

Առանց հերքելու մեր յառաջ բերած փաստերը, ընդուներ է՝ որ, ազգին մէջ կան կէս մը մարդիկ որ, Ներսէն Պալտակեանի սեպէ, փառամոլութիւն սեպէ, կը ջանան ՄԻՇՏ ազգային կառավարութեան ղեկը ձեռք ձգել, և իրենց այս նպատակին հասնելու համար կը գործածեն պաշտօնական ազդեցութիւն, սահմանադրական հնարք խելք, և պարագաներէ օգուտ քաղել գիտեն. սակայն այս կարդալ հայ ժողովրդեան մէկ մասն է, որ Սահմանադրութեան ներքեւ կամայ ակամայ մնալու։»

Այս տողերէդ յետոյ աւելցուցեր է թէ,

անկարելի է այս դասն արտաքսել ազգային կեանքէն, այլ պէտք է ասոնց վրայ ալ հաշտ աչօք նայիլ, և անոր դէմ օրինաց ՈՒԺՈՎ մաքառիլ։

Այս մասին ալ սխալ ըմբռնում մ'ունեցած էք. երբ թէ ձախակողմեանց փափաքն ըլլայ այդ աջակողմեան խումբը արտաքսել ազգային կեանքէն. ոչ բնաւ. այլ ատոնց տարապայման ազդեցութիւնը նուազեցնել է. վասնզի ըստ խոստովանութեանդ, ասոնք ունին ոչ միայն զանազան հնարք և խելք, այլ և պաշտօնական ազդեցութիւն։ Ահա ձախակողմեանց հարուածն ալ ոչ թէ անոնց այլեւայլ հնարքներուն և խելքին դէմ է, այլ այդ պաշտօնական ազդեցութեան դէմ. վասնզի այս առաւելութիւնը՝ որ միշտ բնականաբար կը պակսի ձախակողմեանց քով, երբ Պատրիարքական պաշտպանութեան և ազդեցութեան հետ միանայ, տարակոյս չիկայ որ տարապայման կը մեծնայ, և վտանգաւոր կ'ըլլայ ազգին։ Ուստի ձախակողմեանք նկատելով որ ասոնց այս պաշտօնական ազդեցութեան առաջն առնուլ անհնար է, բոլոր ուժերնին տուած են որ այդ պաշտօնական ազդեցութեան հետ չի լծորդուի նաեւ Պատրիարքական ազդեցութիւնը։

Եթէ ամէն սահմանադրական ազգի քաղաքական կեանց մէջ կուսակցութիւններ կը գտնուին, և եթէ մեր ազգին համար ալ ձախակողմեան և աջակողմեան կուսակցութեանց գոյութիւնն անհրաժեշտ հարկ մ'է, այս կուսակցութիւնները հաշտ պահելու պաշտօնը, այսինքն իրերը վերջին աստիճանը չի հանելու պաշտօնը Պատրիարքին կը վերաբերի, որ ազգէն ընտրուած և կառավարութենէն վաւերացած ըլլալով, երկու մասերուն ալ կը վերաբերի, և երկու շահերն ալ ի նկատի պիտի առնու։ Բայց երբ Պատրիարք մը կը մոռնայ իր ազգէն ընտրեալ ըլլալը, երբ այս երկու կուսակցութեանց շահերը կը չփոթէ, և ազգային օրինաց շրջանակէն դուրս ելնել կը մտաբերէ, իր անկումն ալ անհրաժեշտ կըլլայ. ինչպէս եղաւ Խրիմեան, որ իր Պատրիարքութեան 3 տարուան միջոցին ապօրէն վարեց իր պաշտօնը. վերջին չորրորդ տարուան մէջ երբ օրէնքին շրջանակին մէջ զինքը փակեցին. ալ իմ պաշտօնավարութիւնս անկարելի եղաւ ըսելով, օրէնքին շրջանակէն դուրս մեկնեցաւ բոլորովին, և երեք տարի ՈՒԺԻ և ՈՒՂԲԱՆՑ հետեւելու խաբէութեամբ պատրիարքութիւն ընելուն համբերանը մնացած ըլլալով, ուզեց որ այսուհետեւ ալ վերաքննութեան խաբէութեամբ օրէնքն անգործադրելի թողու, և ո՞վ գիտէ այս կերպով ալ քանի՛ տարիներ պատրիարքութիւն ընելու մտադիր էր։

Սակայն պապ, անկեղ և սահմանադրասէր խումբը, ուրիշ անուամբ ձախակողմեանք փութային այդ խաբէութիւնը նշաւակել, և օրէնքին դէմ ուղղուած այդ յանդուգն հարուածը վանեցին, նոյն իսկ օրինաց ՈՒԺՈՎ, «յեւտին անձնուիրութեան ճիգով մը աղատել Սահմանադրութիւնը»։ Հարկ չիկայ ըսել թէ, ՅԱՂԹԵՑԻՆ ԻՍԿ։ Ահա կը կենայ Պատրիարքարանի Դիւանատան մէջ Վսեմ. Արտաքին գործոց պաշտօնէին հրամանագիրը, որով կը հրամայուէր օրինաց գործադրութիւնը, ըստ այնմ և խաղաղեցաւ ազգն ալ այժմ. որ թերեւս ձեզի հաւատալի չէր, երբ այդ յօդուածը կը գրէիք։

Կ'ըսէք թէ անհաշտելի դրութեամբ և խռովայոյզ մամլով կարելի չէ որ և է ժողովի, Պատրիարքի և Սահմանադրութեան անսայթաք քալել 'ի պաշտպանութիւն ազգային իրաւանց և ի վերաշինութիւն ազգին։ Բայց այս դրութիւնը պիտոյք մ'է, երբ հարուածն ուղղակի օրինաց դէմ ըլլայ. իսկ երբ աջակողմեանք ալ կուգան և կը հնազանդին օրինաց առջեւ, ինչպէս եղաւ վերջին ընդհ. ժողովոյ մէջ, ան ատեն վերջ կը դնէ այդ անհաշտելի դրութիւնը, բայց սկզբանց և կարծեաց տարբերութիւնը

և այդ մասին պայքարն կայ ու կը կենայ. վասն զի եթէ աղակողմեան դոյութիւնը կայ ու կը կենայ, ձախակողմեան դոյութիւնն ալ անհրաժեշտ պէտք մ՚է, անոր դէմ մաքառելու համար ջրինայ ուժով։

Իսկ հայ օրագրութեան անդդայն և դըրդեփչ լեզուին վրայ ըրած գիտողութիւններդ աւելի և մեծագոյն իրաւամբ կը պատշաճին աղակողմեան մէկ քանի թերթերուն, Մասիսի, Մեղուի, Փողի. որոնց խեղճ և վարձեալ վիճակն աւելի ամօթապարտ ըրաւ հայ օրագրութիւնը. մինչդեռ ձախակողմեան թերթերուն ամէնքն ալ ճշմարտութեան կողմն էին, և անձնուիրաբար զայն կը պաշտպանէին. ինչպէս օրինակով մը տեսաք Մասիսի վրայ որ Սահմանադրական հրահանգի խնդրոյն մէջ կուրօրէն կ՚անարգէր Բաղ. Ժողովն և կը պաշտպանէր Խրիմեանը. մինչեւ որ ձեր ապտակը զինքը սթափեցուց։ Մենք ապտակ կ՚անուանենք ձեր գրածը, վասն զի բարեկամէ և կուսակցէ մը կա դար այդ հարուածը. որուն ծանրակշռութիւնը Մասիս զգացած է անշուշտ, նոյնպէս և Մասիսի երկչոտ, շփոթ և խնկարկու բնութիւնը գիտցողները զգացին։

Ձեր ուրիշ խօսքերուն մէջ ալ պատասխանուց արժանի շատ մասեր կան, բայց այժմ ժամանակնիս չը ներեր։ Ձեր սխալ դատաստանները երկու գլխաւոր պատճառէ յառաջ եկած կը նկատենք. մէյ մը որ կեդրոնէն հեռի կը գտնուիք, հետեւաբար ներքին դարձուածոց անտեղեակ էք. այս պատճառաւ Բաղ. Ժողովոյ համար կ՚ենթադրէք ապատահման արարքներ՝ առանց ապացուցանելու. Պատրիարքարանի իրաւասութեան հարուածներ՝ առանց յայտնելու, փոքրմասնութեամբ եղած որոշումներ լոկ աղակողմեանց վարձեալ թերթերուն հետեւելով։ Սահմանադրական հրահանգը ապօրինի՝ առանց յիշելու Սահմանադրութիւնը և նախորդ վարչութեանց օրով հրատարակեալ հրահանգները. յուլիս 31ի դէպքին առաջը առնուլը զ որդադիր ինչխանութեան կը վերաբերէր, մինչդեռ ան կ՚տրդարացնէր այդ դէպքը մէկ հրաժարագրին մէջ։ Մէյ մ՚ալ որ դուք աւելի աղակողմեանց միտեալ էք, երկու պատճառով. նախ կառավարութեան առջև պաշտպանութիւն դտնելու յուսով աղակողմեանց հընարած սուտը կլլելով. երբ այն թէ վեհ. Կաթողիկոսին թելադրութիւնն ըլլայ Խրիմեանի անկմանը մէջ և օտար շահեր. ինչպէս որ նոյն թերթիդ մէջ ուրիշ յօդուածի մը մէջ կը յայտնէք բացարձակապէս, որ դլխովին սխալ է. և երկրորդ այն կողմի անձանց վրայ աւելի համարում ունենալով. զոր օրինակ մեր աղակողմեան անուանած մասը ծառայութիւններ ըրած են կ՚ըսէք առանց ապացուցանելու. և Խրիմեանի համար ալ վեհանձն, արդարասէր և անյիշաչար հոգի ունի կ՚ըսէք առանց ապացուցանելու. այսպէս նաև ասոնց վրայ Պալաժէնիայի դէմ կեղծ հակակրութիւն տեսնելով դուք ալ կը համակերպիք անոնց, մինչդեռ ատի իրենց գործիք մ՚ըրած են վեհ. կաթողիկոսը անուանարկելու և ժողովուրդը Ս. Էջմիածնէն ցրտացնելու. վասն զի Պալաժէնիայի խնդրոյն պաշտօնապէս յուզմանը դէմ միշտ խոչընդոտ և արդելք յարուցած են, որ արդէն սրատես աչքերու ծանօթ է և քիչ ատենէն ալ պիտի յայտնուի ամէնուն, մանաւանդ երբ տեսնէք որ նոյն իսկ ձախակողմեանք յառաջընթաց պիտի լինին այդ խնդրոյն մէջ ալ. . .։

ՄԵԾ. ԳԱՐԱԳԱՇԵԱՆ ԷՖ. Ի ՆԱՄԱԿԻՆ ՇԱՐՈՒՆԱԿ.

(Տե՛ս Ամ. 348)

Պատուելին մեր սա խօսքը թէ «Կրօնական կամ ոչ Կրօնական դրութիւն մեր առջեւ ազգային եւ չնչին բաներ են», իբրեւ սուր ձեռք առնելով մեզի դէմ, կ՚ըսէ. «Մեր ըսել ուզածնուս ապացոյցն ինքնին տուած է»։ Պատուելին ըսել կ՚ուզէ թէ, ինք կ՚ուզէ եղեր ըսել թէ մենք անհաւատ ենք, բայց մեր անհաւատ ըլլալուն ապացոյցը մենք մեզէն տուած ենք վերոյիշեալ խօսքն ըսելով։

Ըստ Պատգեղլոյն, որեւիցէ Կրօնական կամ ոչ Կրօնական դրութիւն տղայական եւ չնչին համարելը, որեւիցէ կրօնք, «Քրիստոնէութիւն ըլլայ, հրէութիւն ըլլայ, հնդկական կամ ճենական կռապաշտութիւն ըլլայ, Աստուած մէկ է կամ շատ է ըսել ըլլայ, ասոնք ամէնը իրարու հաւասար բրոնել» է։

Պատուելոյն հետեւութիւնը չիտակ կ'ըլլար, այսինքն կրօնական դրութիւնները բանի տեղ չը դրուելով կրօնքն ալ բանի տեղ չդրուած կ'ըլլար, եթէ դրութիւն եւ կրօնք միեւնոյն բանն ըլլային. բայց ասոնք իրարմէ շատ տարբեր բաներ են. ուստի եւ հոս ալ կը տեսնուի թէ Պատուելին դրութեան եւ կրօնքի մէջտեղ եղած մեծ զանազանութիւնն ալ դեռ սորված չէ։ Գիտնական դաղափարաց քիչ շատ ընտանի եղող մը գիտնալու է, ինչպէս կարծենք, թէ հայերէն՝ ՀԷ-ՂԷՆ, կամ, ըստ եւրոպական լեզուաց, «Է-ԴԷՄ», բառը կը նշանակէ իրարու հետ յարաբերութիւն ունեցող կարգ մը երեւոյթներ կամ դաղափարներ մեկնելու համար մտածուած ենթադրութիւն, ինչպէս են Պրոդոմեան եւ Կոպեռնիկեան ըսուած աստղաբանական դրութիւնները. որոց մին՝ երկիրս, եւ միւսն արեգակը կեդրոն կը դնէ մեկնելու համար կարգ մը երեւոյթներ որ մեր մոլորակին ուրիշ մոլորակաց եւ արեգական հետ ունեցած դրից յարաբերութենէն յառաջ կու դան։ Այսպէս, թողունք արամաբանութեան, փիլիսոփայութեան, քիմիայի, բուսաբանութեան, բարոյականի վերաբերեալ անթիւ դրութիւնները, եղած են եւ կան նաեւ կրօնական եւ կամ, որ նոյն է, աստուածաբանական դրութիւններ, որ ուրիշ բան չեն եթէ ոչ այլեւայլ կրօնական հաւատալիք, շատ անգամ մի եւ նոյն հաւատալիքն, այլ եւ այլ տարբեր կամ նաեւ իրարու հակառակ կերպով մեկնող ենթադրութիւններ, որոնց ամենէն խելքի մօտը հաւանականութենէ անդին չանցնիր։

Զորօրինակ, Աստուածաբանութեան պատմութեանը տեղեակ եղողները գիտեն թէ, 'ի մէջ այլոց, կան նախասահմանութեան դրութիւններ, որ շնորհաց եւ մարդկային ազատութեան վարդապետութիւններն այլ եւ այլ կերպով կը մեկնեն, եւ որ դեռ քանի մը դար առաջ Եւրոպայի մէջ իրարու դէմ կատաղաբար կռուելով արիւնահեղ յուղմանց պատճառ կ'ըլլային։ Այս է դրութիւնը. իսկ կրօնքը, որչափ մենք գիտենք, ասկէ շատ տարբեր է։ Կրօնքը բովանդակութիւն մըն է հաւատալեաց որ կ'ընդունուին, ոչ իբր ենթադրութիւն, այլ իբրեւ իրական եւ ճշմարիտ, սա պատճառաւ որ անոնք ստուգիւ Աստուծմէ յայտնուած կը հաւատացուին։ Եթէ դրութեան եւ կրօնքի մէջ տեղ եղած այս տարբերութիւնը կ'ընդունի Պատուելին, պիտի տեսնէ թէ, ինչպէս ամէն դրութիւն, նոյնպէս կրօնականը, ենթակայական եւ մարդկային է, իսկ կրօնքն՝ առարկական եւ Աստուածային։ Այսպէս կրօնքը կրօնական դրութենէ այնչափ կը տարբերի, որչափ տարակոյսը ստուգութենէ, կամ որչափ Աստուածաշունչը հայրապետի կամ աստուածաբանի մը դրութենէն։ Պէտք է գիտնալ որ մեր խօսքը հոս դրութեան եւ կրօնքին բնութեանը վերաբերեալ է, ըստ որում մին փիլիսոփայական է, եւ միւսը պատմական. ապա թէ ոչ, ինչպէս պատմութիւն մը, նոյնպէս կրօնք մը կրնայ սուտ կամ կեղծ ըլլալ. եւ, իբրեւ այսպէսի, կրնայ ապացուցուիլ պատմական փաստերով։

Դրութեան եւ կրօնքի մէջ տեղ եղած մեծ տարբերութիւնը ցուցնելէն եւքը, հիմա տեսնենք արդի գիտնոց եւ քրիստոնէից լուսաւորեալ մասին վճիռը դրութեանց վրայ առ հասարակ։ Մարդկային ծանօթութեանց այս երկու մեծամեծ աղբիւրները, գիտութիւնն ու կրօնքը, որ երկու հակառակ ուղղութեամբ յառաջ կը վազեն, մին՝ դէպ 'ի բնականը, եւ միւսը՝ դէպ 'ի դերբնականը, ներկայ դարուս երկրորդ քառորդէն 'ի վեր, բայց մանաւանդ վերջին տասը կամ տասնեւհինգ տարուան մէջ, ձեռք ձեռքի տուած են դրութեանց երես չտալու։ Արդարեւ Պագոնէն 'ի վեր, գիտնական եղրակացութեանց հասնելու իբրեւ ստուգագոյն ճամբայ՝ փորձառութիւնը ճանչցուեցաւ փոխանակ ենթադրութեան. բայց եւ այնպէս բընազանցութիւնը (ՄԷՏԱՖԻԶԻՏ) կրցաւ, մինչեւ մօտ ատեններս, բաւական մեծ դեր մը խաղալ։ Փիլիսոփայական դրութիւնները գիտութեանց սահմանէն խպաղ հաղածել՝ վերջին տարիներու գործն եղաւ։ Հիմա փորձառութենէ դուրս փիլիսոփայութիւն չկայ, եւ գիտութեանց վերաբերեալ որ եւ իցէ խնդիր իր լուծումը կ'ընդունի ոչ թէ վերացեալ մտածումներէ, այլ բնութեան հետազո-

տութենէն. հիմայ արդեամբ գիտուն՝ բնագէտն է եւ ոչ փիլիսոփան։ «Փիլիսոփայութիւնը», կ'ըսէ Լիզրէ, «հիմայ ոչ թէ, ինչպէս էր դեռ քիչ ժամանակ առաջ, դրական գիտութիւններէ դատուսում մըն է, այլ նոյն իսկ դրական գիտութիւններն են Փիլիսոփայութիւն»։ «Մարդիկ», կ'ըսէ Բնութեան դրութիւն կոչուած նշանաւոր գիրքին հեղինակը, «մինչ պիտի խաբուին, երբ փորձառութիւնը թողով երեւակայութենէ ծնած դրութեանց կը հետեւին»։ «Եթէ Փիլիսոփայութիւնը», կ'ըսէ Վիրշով, «կ'ուզէ իրականութեան գիտութիւն ըլլալ, բնական գիտութեանց ճամբուն մէջ քալելու է, եւ ինչ որ գիտնալու համար վիճուել կ'ուզէ, փորձառութեան մէջ վիճուելու է»։ Ըստ Պիւխնէրի, «Անոտի խօսքերու կոյտ մըն է վիճաբանութիւն մը որ վերացեալ մտածութեան վրայ միայն, կամ լոկ զգացման վրայ հիմնուած է, եւ համաձայն չէ բնական գիտութեանց տուած հետեւութիւններուն»։ Նոյն դարձեալ կ'ըսէ ուրիշ տեղ մը. «Վերացեալ փիլիսոփայութիւնը բնական գիտութեանց անոր դիմացը հանած իրողութիւններուն դէմ կռուելու չափ զօրութիւն չունենալով, 'ի զուր կը փնտռէ իրեն փրկութիւն բընազանցական բարձունքները վերանալով»։ Այս վերջին հեղինակը «Զօրութիւն եւ նիւթ» կոչուած հռչակաւոր գիրքին իններորդ տպագրութեան յառաջաբանին մէջ կ'ըսէ. «Բնազանցութիւնը սխալ եւ զէշ է մանաւանդ, երբ մարդիկ զայն կրօնքի, փիլիսոփայութեան, գիտութեան, եւ կենաց սովորական գործերուն կը ծառայեցնեն։ Ասկէ առաջ անոր գործածուելուն պատճառը սա էր որ մարդոց մտաւոր վիճակը դեռ դհոս եւ պղտոյն էր. բայց այն վիճակն անցաւ։ Այս պատճառաւ կ'ըսուի նաեւ, ինչպէս ըսաւ գաղիացի փիլիսոփան Օկիւստ Գոնդ, թէ նախընթաց դարերը բնազանցութեան վերջին սահմանն են, եւ կրնան համարուիլ իբրեւ նախակրթական ժամանակ, կամ վերացեալ փիլիսոփայութենէ մեր դարուն դրական փիլիսոփայութեանը գալու իբրեւ անցք»։ Նոյն հեղինակը կ'ըսէ քիչ մը եւաքը. «Գիտութիւնը, իբրեւ դրական փիլիսոփայութիւն, ոչ էոէլէոդ է, ոչ մոդերնէալէոդ, ոչ ռէալէոդ. գիտութիւնը կ'ուզէ գիտնալ ինչ որ իրական է, եւ իրական բաներու բնական յարաբերութիւնները ճանչնալու հետամուտ է, առանց ենթակայապէս մտածուած դրութեան մը յարելու։ Դրութիւնները, ընդհանրապէս, ճշմարիտ բան մը չեն պարունակեր, կամ ըստ մասին միայն կը պարունակեն, եւ վնասակար են գիտութեան, քանզի պատուար կը քաշեն անոր դէմ։ Գիտութիւնն ալ կը տեսնէ իր առջեւ պատուար, բայց գիտէ թէ այն պատուարն առժամանակեայ եւ փոփոխական է, քանզի յառաջադիմութիւնը, նորէ նոր ստացուած տեղեկութիւններ, այն պատուարն օրըստօրէ ետ ետ մղելու վրայ են։ . . . Ամէն մարդ միաբան է հիմա սա կէտին վրայ թէ գիտութեան եւ փիլիսոփայութեան հիմն այլ եւս աստուածաբանական կամ բնազանցական չէ»։ Գերմանացի բանաստեղծ փիլիսոփան Կէօդէ որ այս դրականական շարժումէն քիչ յառաջ էր՝ դուշակելով այս շարժումն, ըսաւ. «Քսան տարի կայ որ Գերմանացիք իրենք զիրենք վերացեալ փիլիսոփայութեան տուած են. բայց պիտի դայ օր, որ նայելով այն փիլիսոփայութեան վրայ՝ շատ այլանդակ պիտի գտնեն զայն»։ Այս խօսքն ըսաւ Կէօդէ, երբ Հէկէլի եւ Շէլինկի փիլիսոփայական դրութիւնները դեռ մեծ շչուկ կ'ընէին Գերմանիոյ, ըստ մասին նաեւ բոլոր Եւրոպայի մէջ.

Կարծենք տեսնուեցաւ ըստ բաւականին թէ դարուս գիտութեան առջեւ որչափ հնչին են դրութիւնները։ Ոչինչ ընդհատ հնչին են դարուս մէջ կրօնական դրութիւնք յաչս քրիստոնէութեան, կամ գէթ անոր ամենէն լուսաւորեալ եւ ամենէն գործունեայ մասին մէջ։

(Շարունակելի)

ՊԱՐԱՀԱՆԴԷՍ

Բարեկենդանի առթիւ Բերայցոց իրար անցումը մեծ է. հիմայ ամեն մարդ փոխանակ գիշերները քնանալու, ցորեկները կը քնանան, և գրեթէ շատ խանութներ ցորեկները գոց են. իսկ գիշերները ամեն կողմ առհասարակ գործունէութիւն մը տիրած է. մանաւանդ շաբաթ գիշերները բոլոր սրճարանները յաճախորդներով կը լեցուին, տուներու մէջ գիշերուան ժամը մէկէն պարահանդիսի պատրաստութիւնները կըսկսին։

Անցեալները փողոցի մը մէջ պատուհանէ պատուհան երկու օրիորդներ հեռաւեալ խօսակցութիւնը կընէին։

— Թէրէզօն, պու ադշամ սէնին իլէ կիզլիճէ պալոյա դաշապիլի՞ր միյիզ։

— Էյ սաքինա, աղապամ տույարսա էօլտիւրիւմ կիւնտիւր եանի։

— Հայտէ՛ . . . էյ բէք պէճէրիքսիզ դըզ սըն քա՛. նէրատէ՞ն տույաճադ. հէմ պու ադշամ բէք մէնշուր էյլէնճէ վարըմըշ, Կոմիկ տէ կիտէճէք Գոզմիտէ. կիտէրիզ քէնտիմիզի թանրթմատան չունլարըլա պիր կիւզէլճէնէ էյլէնիրիզ։

— Բէք գօրգայօրում Գաթին, եօգսա տօղրուտու կէլմէյէ արզում վար տըր. օ գատրիզ գարէլէրինի կէօզիւմիւն էօնիւնէ կէթիրտիքճէ ապղըմին սուլարը ադբյոր։

— Պունտա գօրդաճաք պիր չէյ եօք. աղապան տուտուն ույուտուքտան սօղրա եավաշճաճըդ դաշարըզ սէնին իլէ, սապահլայընտա էրքէն կէլիր եաթաղըմըզա կիրէրիզ. նէ՞րատէն տույուլաճաք քի պալոյա կիթմիշիզ։

— Էյ կէճէ ույանըպ եաթաղըմը պօշ կէօրիւրէրսէ։

— Բօպ տը շամպրընին իչինէ պիր պօշ եաստըք քոյ, եաստըղին պաշընա տա պիր գաբաթմա պաղլա, եաթաղընին իչինէ եաթըր, եօրկանրտա իւստունէ չէք. պաղարլարսա սէնի սանըրլար։

— Քա բէք չէյթան դըզսըն. նէ՞րատէնտէ տիւշիւնտիւն, հէր չէյէ տէ չափուճադ պիր գուլբ պէճէրիրսին. պիլմէմքի իւսթիւմէ նէ կիյինէ յիմ, Բաթրբու ֆիմը կիյսէմ թանրրլար։

— Պաշընա քէնարը ֆիրֆիրլը Գաբիշօնունը քոյ, Բուալ տը չէվը ֆիստանընին տա թիւնիւկիւնիւ թէրա չէվիր քի քիմսէ թանրմասը օլսու պիմտի։

— Էլտիվէնիմ եօք, էլլէրիմտէն թանրյաճաքլար։

— Քա քիմ քիմէ՛ . . . էլլէրինի ճէպլինտէն չը քարմա։

— Էյլէ իսէ սէօզիւմիւզ սէօզ. աղապամ տուտում ույուտուզու կիպի, եավաշճաճըք դաչար սանա կէլիրիմ. քա տուր . . մասքէմիզ եօք նասըլ էտէլիմ։

— Անթուան իբի թանէ կէթիրէճէք։

— Էյլէ իսէ ատիէօ, ըսելով պատուհանէն ներս քաշուեցան։

Սրճարանի մէջ ալ երկու երիտասարդներ հեռաւեալ խօսակցութիւնը կընէին։

— Միւսիւ Կոմիկ, Գոզմի կէլտի՞ մի։

— Հայըր էֆէնտիմ, բաշ անքօր։

— Էյ նէ՞ եաբաճաղըզ. պու ադշամ պալոյա կիտէճէ՞ք միյիզ։

— Սանտուղ։

— Էյի ամա, տիւնեալը՞ քճա նասըլսըն։

— Պէնտէ իբի նափօլէոն վար. սէնտէ նէ՞ վար։

— Պէնտէ էյլէ չէյ արամա. Նափօլէոն Սէտանտա եէսիր տիւշէլի պէրի եիւզիւնիւ կէօրտիւյիւմ եօք։

— Սէնտէ մօնշէռ, Գաբուչին բաբաղը կիպի հէր կիւն բարասըզ կէզէրսին։

— Ա՜հ, օնլարըն կիւնահընը ալմա. նէ՞ եաբսընլար զավալլըլար, դումարտա գայըզ էտէրլէր։

— Կէնէ պինսիզճէ լաղբրտըլարա պաշլամա ճիւզէ. պիլիրսին.քի այգըռը սոյ ճանըմ սըդբլբը։

— Էհ, էյլէ իսէ մատմուազէլ Թէրէզօնուն լաֆընը աչալըմ քի՝ պիրաղ ֆէրահլանասըն։

— Ճիւզէ, բուր լամուր տը Ցիէօ կէնէ մայթապճըլըդա պաշլամա։

— Զօք էյի, հայտէ օնուն տա լաֆընը գաբաեալըմ. ֆագաթ պէն պօշ օթուրամամ, եա բաքը իչէլիմ, եա մաածական էտէլիմ. . ա՛յ ա՛յ, պաք քիմ կէչէյօր . . . ։

— Ժէրօմիարըն դըզը տէյի՞լ մի. . նէ՞ լիւքս։

— Թա քէնտիսի, չօք ժամասէր տիր. սահնի աքշամըն եալըմընա գատար տուսընը անճաք պիթիրմիչ օլմալը. Գոզմի նէր-

տէ իսէ շիմոի կէլիր, ղէրէ փոխասաց կիսպի, հէր վագրթ տուայը պիրլիքտէ օգուրլար, էկէր մատմուազէլին պաշդա ժամանա ռանտէ վուսու հօղրսա։

— Ալօն տօն, մենշէռ, հիչ քիլիսէտէ ռանտէվու օլո՞ւր մու։

— Մաշալլա՛հ, պէնիմ պիր տիքիշի դէղ քոռթէմ վարրսար, ռանտէվումզ տայիմա Ասվածածին քիլիսէսինտէ իւչիւնճիւ պատարագ վաքթընտայրսար։

— Շիմոի տէ ֆասրլճրլրղա պաշլատրն։

— Ալլահ իթմէսին, իշթէ պաք եալանմրյրմ, Գօղմի կէլիյօր։

— Պօնսուար Կոմիկ, կէնէ ճիւղէ իլէ գավկա՞ մը իթտինիզ։

— Եօք, ըադը իչմէտէն արա պուլամատրք քի օ տէտիյին օլսուն, օ տէյիլ ամա նէ՞ր-տէն կէլիյօրսուն։

— Սանթա Մարիա քիլիսէսինտէ իտիմ։

— Աշնատը՞ն մը Կոմիկ, Դաւիթ մարդարէնին ճրնսրնտանրմ տէրսէմ ինանմաղսրն։

— Օ քի դայրպտան պիլիճիլիյին վարրսա, պիղիմ եարրն սապահ նէ օլաճաղրմրղը սէօյլէ։

— Շիմոի սէօյլէյիմ, Կոմիկ. սէնտէ իքի նաբօլէոն վար տէտին. էօյլէ տէյի՞լ մի։

— Էվվէթ։

— Գօղմի, սէնտէ՞ նէ վար։

— Պէնտէ իւչ լիրայ իւչ Մէճիտիյէ, պիր գաչ ղուրուշլու քտա պաքրր վար։

— Պաքրրլարրը չիւրիւթ. ամա կէնէ եալան սէօյլէմէյէսին, կէչէն ադշամտա իւչ մէճիտիյէմ վար տէտին, սօղրա թօփու իքի պէչ պուչուքլուք չրգարրն։

— Ժը վուղ ասիւռ, մենշէռ. եալան սէօյլէյէճէք նէ՞ պտռճում վար, կէչէն աքշամ գաղայրլա ճէպիմ տէլինտի նէ՞ եարայրմ։

— Զօք էյի, իշտէ շիմոիտէն հապէր վէրիրիմ քի, եարրն սապահ իքինիղտէ տէ պիր բարա գալմայաճաք։

— Վուղէթ ֆու, մենշէռ, վուղէթ ֆու. գալդրն կիտէլիմ պիրաղ եէմէք եէյէլիմ։

— Կիտէլիմ, ֆաքաթ իլքինտէն սէօյլէյիմ քի պէն տէ բարա եօք. պու ադշամ օրթա զիյանրյրմ։

— Ալօ՛ն, ալօ՛ն տէժէօնէ էթմէտիմ տէ դարնրմ զիլ կիպի էօթէյօր. հանկը լօքանթայա կիտէճէյիզ։

— Եա Ըսրօնէքէ եատա Բասաժ Հաճօբաւլոյա, նէ՞ տէրսինիզ։

— Նէ տէյէճէյիմ, հայտէին սուֆրա պաշրնա, ըսելով սրճարանէն դուրս ելան, եւ կերակուրէն վերջը մինչև պարահանդէսին սկսելը ժամանակ անցուցնելու համար, Ֆլամի նուագահանդէսը գացին. վերջապէս ժամը գիշերուան հինգին մօտ Ֆլամէն մեկնելով Ալգաղարի պարահանդէսը գալու ատեննին, երկու դիմակաւոր կիներու հանդիպեցան։ Պ. ճիւղէն այս տեսնալուն՝ Գօղմի, պօռաց. գատրիլ իչին շիմոիտէն տամայը պուլտուք։ Դիմակաւոր կանանց մին երիտասարդները տեսնալուն, ընկերուհին դրդեց, և ցած ձայնով, Աման Գաթին, ըսաւ. իշտէ Գօղմի, Կոմիկ կէլիյօրլար արքամրզտան. հիչ ալտրրմա։

Պ. ճիւղէն ամենէն առաջ դիմակաւորաց մօտենալով

— Մասկարալար, պիղի տէ պէրապէր կէօթիւրի՞ւր միսինիզ պալոյա։

Դիմակաւորուհին գլխովը ո՛չ պատասխանեց։

—Վայ Գօղմի, պու մասկարալար տիլսիզ իմիշլէր. եիւրէյիմտէ նէ գատար կիղլի սըրլարրմ վար ըսա, պունլարա սէօյլէեէպիլիրիմ, զէրէ քիմնէյէ աղնատամաղլար։

— ճիւղէ, նէյէ սարգընթրլրք վէրիյօրսուն, պէլքի պաչդա անկաժէլէրի վար։

— Պէն պու մասկարալարրն կէօզիւնէ պէյէնէմէյօրում. շու մատմուազէլ պաշդա թիւրլիւ պադրյօր, Կոմիկ։

Օրիորդը ցած ձայնով.

— Վայ եումուրճաք սուրաթլը. ատապա պիղի թանրսը՞ մը տէրսին, ըսաւ ընկերուհ-

ւոյն։

— Պէր դաչ ատրմ գալաը պալօ դաբուսունա, հիչ ալտրբմա տէ չաբուք եիւրիւ։

—Մոսկարալար, բէք աճէլէ եոէյօրսընըզ պալօ եէրինտէն գալմաղ, սիրէ եէթիշմէք իչին սաեթա գօշմայա մէճպուր օլույօրըմ, գալեց ճիւղէ։

Գօշմի և կօմիկ սկսան բարձրաձայն ծիծաղել։ Այս միջոցին ալ դիմակաւորուհիները պարահանդէսին դառնէն ներս մնան։

Շարունակելի

ՀԱՐՑ—ՊԱՏԱՍԽԱՆԻ

— Տարիները վախճանին նէ, ո՞ւր կը թաղուին։

— Պատուութեան մէջ։

———

— Կեանքէն և ունեցածէն ձանձրացող մէկը ինքզինքը ո՞ւր նետելու է։

— Գոմիսիոն խանին մէջ։

———

— Մեր ազգին մէջ աւազակները ո՞ր լեռը իրենց ապաստանարան ըրած են։

— Մասիսը։

———

— Հասունեանց և Հակահասունեանց խնդրոյն համար ի՞նչ պէտք է ամենէն աւելի։

— Վարպետ աբշուհաճի մը։

———

— Կուրնիկ աղայ չօճուք նասըլ տըր։

— Պէօյիւն չարշըյա չը քարտըմ արթըք։

— Ֆէնա եաբմըշսըն տահա քա՞չ եաշընտասը։

— Նէ եաբայըմ դարտաչ, պիր այտան պէրի պաշըմի կէօթիւրիւյօր քի կաղընդ կէլիյօր տէյի։ կարողութիւնսիզօք ապրար։ դպրատունտա պրաքսան, հայկարանա պունու մէրէճէքօին, միւսիրէ չունա, թուարանա, տաճկարանա, գաղիարանա, տահա նէ պիլէյիմ դարան դարանա, 200 դրուշ վերսէմ գօրումայաճաք։

ՇՈՇՈՐԴԱԲԱՆԻՆ ԿԱՂԱՆԴԶԷՔԸ

Մեր շոշորդը երթալով կը խելագարի։ ողորմելին այնչափ ապտակ կերաւ որ ապուշցեր, — ոչ ըսածը գիտէ, ոչ ըրածը։ օր մը միմոսուԹեան կելնէ, օր մը իշաբանութեամբ ատեն կանցունէ, օր մ'ալ աղդաբանութեան ելնելով մեծ հայրս Մարսուանցի է, իսկ ես Էտիրնէ ծնայ կըսէ։ Մամլոյ օձիքէն բռնեցի կերազէ, պապա պիր խըրսըզ թուխտում կը պոռայ։ վերջապէս աբբայ Մարկոսին այս ողորմելի աշակերտը որ կողմ որ դառցաւ, դէմը պատ ելաւ։ արդարեւ խղճալի է իւր կացութիւնն ու ողբակոծը։

Մեր շոշորդիկը, բուն խնդրէն քսան փարսախ հեռու պտըտելով, Հաճիեան եւ Մամուլ խնդրէն դուրս ելան կը գոչէ։ վայ խեղկատակ վայ։

Մենք, ազգին բարերարները մեզմէ ցցուր ըսինք։ դու ելար Սարգիս, Գրիգոր, Գասպար, Մանուկ չի մնայ մեր դէմը չարեցիր։ մենք ատանց լոկ կատակատարներ ըլլալը ցըցուցինք, դու սկըսար խենթի պէս յաղթութիւն, պատերազմ, յաղթանակ եւն պոռալով ցաթիկրաեցիր։ Հիմայ դուն ըսէ քեզ պէս շոշորդը չը ծաղրեմ ով ծաղրեմ։

Հաճիեան մասնաւորաց անձնականին յարձակելուդ համար իրաւամբ զքեզ պախարակեց, դու ելար Մաղաքեանի Արեւելեան թատրոնը Հայոց թատրոն չէ պատասխանեցիր։

Խնդրոց սկիզբը ատանք են, զոր դու խեղաթիւրելով, խառնաղանճ մաղի տրցակ դառցուցիր։ վերջապէս քու ինչ ատիճանի անարդ մէկը ըլլալդ հասկցնելու համար, մեր բարեկամը, պաշտօնական տեղէ մը դպրութեան յանցանօք վըրնտուիլդ 'ի լուր աշխարհի հռչակեց։ դու առանց սուտ ըլլալը ապացուցանելու զրպարտութիւն է ըսելով բաւականացար։ սակայն Ֆէլէկեանի խնդրոյն համար ալ զրպարտութիւն է ըսիր, իրաւ ըլալուն ապացոյցը Օրագրի մէջ կարդացուելով խայտառակուեցար։

Քեզ պէս պարտեալ շոշորդին նոր ինորոյ պատասխանէն թէպէտեւ աւելորդ՝ բ այ Մամլոյ ապտակները շուտով մոքէդ չելլելու համար փոքրիկ դաս մըն է այս։ դնա՝ այսուհետեւ Մարսուան եւ տեսածիդ պէս պատմէ թէ Պօլսոյ մէջ Մամլոյ առջեւ պոչ խաղցունելը որչափ դժուար է, եւ առայժմ կէտերու եւ ստորներու հետ խաղալով, ըսպասէ որ նոր Մեսիան երուսաղէմ մոցունեւ։

ՇԱԲԱԹԱԿԻՐ—ՏՆՕՐԷՆ
ԴԻՄԱԳ Ց· ԱՇՎԱԶԵԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ց· ԳԱՎԱՖԵԱՆ ԵՒ ԸՆԿ· Ց· ՊԱՐՈՆԵԱՆ